

Kako vam drago¹

¹ Bloom, H. (2004) *As You Like It: The Invention of the Human*, u William Shakespeare's *AS YOU LIKE IT*, (urednik H. Bloom) Philadelphia: Chelsea House Publishers

Shakespeare među svojih trideset i devet dramskih djela ima dvadesetak remek-djela, i nitko ne bi zani- jekao istaknutost *Kako vam drago*...

vodi ljubav s njom — što je dio prirodne povijesti koja održava živima *Shakespeareove* junakinje, dok su generacije pristojno odgojenih mladih dama poučene reći „Ne” bar tri puta, jedno nestale.

Tako to izjavljuje George Bernard Shaw (teško bi ga se moglo nazvati bardovim obožavateljem!) 1896., kad je Rosalindina vladavina bila na vrhuncu. Kad sam vidio Katharine Hepburn kako trijumfira kao Rosalinda na Broadwayu 1950. godine, uloga je još uvijek održavala svoju nadmoć. Premda ni približno kao gotovo pola stoljeća kasnije, kad su Rosalindu preuzeli vladajući stručnjaci za politiku roda, koji nam ponekad daju lezbijsku

1.

Tri su glavna razloga za Rosalindinu popularnost. Prvi, jer izgovara slobodan stih za nekoliko minuta. Drugi, jer nosi suknju samo nekoliko minuta (a sumorni učinak pre-svlačenja na kraju u vjenčanicu trebao bi preobratiti i naj-glupljeg prvaka u podsuknjama u pobornika racionalnog odije-jevanja). Treći, da vodi ljubav s muškarcem, a ne da čeka da on

Rosalindu, više zaokupljenu Celijom (ili Phebom) nego jadnim Orlandom. Kako tisućljeće prolazi, i povlači se u prošlost, možemo se vratiti stvarnoj Shakespeareovoj ulozi, možda u isto vrijeme kada nastojimo otrgnuti Calibana od njegovih „materijalističkih” obožavatelja i vratiti ga u njegovu gorku „obiteljsku romansu” unutar Prosperova kućanstva.

Već se 1932., kad je Rosalinda vladala, G. K. Chesterton, njezin veliki obožavatelj, ipak pobunio protiv njezinih popularnih izvedbi:

Prije tri stotine godina William Shakespeare, ne znajući što bi sa svojim likovima, izbacio ih je da glume u šumi, dopustio djevojci da se maskira u dječaka i zabavljao se nagađajući o učinku ženske znatiželje oslobođene na jedan sat od ženskog dostojanstva. Dobro je to učinio, ali mogao je napraviti i nešto drugo. No popularne romanse današnjice ne mogu učiniti ništa drugo. Shakespeare se pobrinuo objasniti u samom komadu da ne misli da bi život trebao biti produženi piknik. Niti da misli da bi ženski život trebao biti nastavak komada iz privatnog kazališta. Međutim, Rosalinda, koja je jedan sat bila nekonvencionalna, sad je konvencija epohe. Tad je bila na praznicima; ali sad uistinu teško radi. Mora glumiti u svakom komadu, romanu ili kratkoj priči. I uvijek istoj staroj otresitoj pozi. Možda se čak plaši biti svojom; no svakako, Celija se sada boji biti takva kakva jest.

TEORIJA

Nekako sumnjam da bi Shakespeare bio zadovoljan, kao što bi to Chesterton htio, da završi piknik u Ardenskoj šumi (koja je dijelom dobila ime po njegovoj majci Mary Arden). Mislim da je Shakespeareu taj komad sigurno bio vrlo drag. Poznato nam je da je Shakespeare glumio starog Adama, Orlandova vjernog pratitelja, oslobođenog svakog grijeha i opskrbljenog izvornom vrlinom. Od svih Shakespeareovih komada, precizan naslov *As You Like It / Kako vam drago / Kako vam se sviđa* na isti je način smješten u zemaljsko područje mogućeg dobra kao što su *Kralj Lear* i *Macbeth* smješteni u zemaljske paklove. A od svih Shakespeareovih komičnih junakinja, Rosalinda je najnadarenija, i isto toliko izvanredna na svoj način kao što su to i Falstaff i Hamlet. Shakespeare je bio toliko tankočutan i pažljiv pišući Rosalindinu ulogu da još nismo do kraja svjesni njezine jedinstvenosti između svih njegovih, ili drugih književnih djela, njezine junačke pameti. Normativna svijest, skladno uravnotežena i lijepog zdravog razuma, ona je nesumnjivo pramajka Elizabeth Bennet iz *Ponosna i predrasuda*, premda posjeduje društvenu slobodu koja nadmašuje pažljiva ograničenja Jane Austen.

Kći starog vojvode, zakonita, iako je vojvoda uzurpiran, Rosalinda je daleko iznad Orlanda (siromašnog gospodina) da bi ga prihvatila za supruga, ali Ardenska šuma ruši hijerarhije, barem na blagoslovljeno vrijeme.

Loši Vojvoda, mlađi brat starijeg Vojvode, apsurdno ustupa uzurpirano vojvodstvo pravom vojvodi, Rosalindinu ocu, dok opaki Oliver iznenađujuće ustupa očevu kuću Orlandu, svom mlađem bratu i Rosalindinu ljubavniku. Nije moguće historizirati tako izmiješanu strukturu, a ni društveni komentari *Kako vam drago / As You Like It* ne vode nas daleko u ljubopitljivi i šarmanтни ethos ovog komada. Čak ne znamo točno gdje smo zemljopisno u toj komediji. Navodno, uzurpirano vojvodstvo je u Francuskoj, a Arden su Ardeni, ali zaziva se Robin Hood, a i šuma se čini vrlo engleskom. Francuska i engleska imena slučajno su raspodijeljena među likovima, u sretnoj anarhiji koja izvrsno djeluje. Premda kritičari mogu i nalaze mnoge nejasnosti u Ardenskoj šumi, takva otkrića zamračuju ono što je najvažnije u tom izvrsnom komadu. Najsretnija je Shakespeareova komedija: smrt je bila u Arcadiji, ali ne tako da nas tlači, s obzirom na to da je sve drugo upravo onako kako nam sviđa.

Shakespeare među svojih trideset i devet dramskih djela ima dvadesetak remek-djela, i nitko ne bi zanijekao istaknutost *Kako vam drago*, iako ga nekolicina (pogrešno) smatra *najmanjim* remek-djelom. Ako nam Rosalinda ne može ugoditi, tada nam nitko u Shakespeareu ili drugdje u književnosti nikad neće. Volim i Falstaffa i Hamleta i Cleopatru kao dramske i književne likove, no ne bih ih volio iznenada susresti u stvarnosti; međutim, zaljubljujući se u Rosalindu uvijek poželim da ona postoji i u našem carstvu izvan književnosti. Edith Evans igrala je Rosalindu prije no što sam imao dovoljno godina da bih je mogao gledati; prema jednom kritičaru obraćala se publici kao da je svatko prisutan bio Orlando, i tako ih je sve osvojila. Velika je uloga poput Rosalindine kao čudo: čini nam se da se s njom otvara univerzalna perspektiva.

Shakespeare čak unekoliko i Falstaffa i Hamleta pravi žrtvama dramske ironije; priuštено nam je nekoliko perspektiva koje su ili za velike komične protagoniste, pa do onih najproblematičnijih tragičnih junaka. Rosalinda je jedinstvena kod Shakespearea, možda čak i u zapadnjačkoj drami, jer teško je nadići nešto, a da to ona već ne zastupa i ne djeluje. Scenska igra gotovo je nemoguća bez određenog stupnja dramske ironije; to je povlastica publike. Uživamo u takvoj ironiji u vezi s Touchstoneom, Jaquesom i svakim drugim likom u knjizi *As You Like It*, osim Rosalinde. Opraštamo joj jer bolje zna što je ono najvažnije, no što je to nama poznato, jer nema volju imati moć nad nama, osim da vježba naše najhumanije sposobnosti dok vrednujemo njezin performans.

2.

Već sam spomenuo da je sam Shakespeare igrao ulogu starog Adama, odanog sluga koji odlazi s Orlandom u Ardensku šumu. Čestiti Adam nije „za modu ovih vremena”, kako kaže Orlando, nego je u „stalnoj službi antičkog svijeta”. *Kako vam drago / As You Like It* Shakespeareov je komad najslabije čudi; takva je i *Dvanaesta noć / Twelfth Night*, ali u tom komadu svatko je osim izvrsnog klauna Feste otkaćen. Orlando, mlađi Hercule(s), zasigurno nije ravnopravan Rosalindi, ali znatno je uravnoteženiji od ludog Orsina iz *Dvanaeste noći*, dok bi Rosalinda i Celija bile uzorom i u bilo kojoj tvrtki, a u mudrosti i duhovitosti božice su u usporedbi s onim šarmantnim zafrkantkinjama Violom i Olivijom.

Složio bih se sa znanstvenicima da u Ardenskoj šumi ima nejasnoća, jer Shakespeareov neodoljiv osjećaj stvarnosti ne dopušta mu prikazati apsolutno čisto carstvo. Govoreći o tome, sa zadovoljstvom primjećujem da je od

svih mjesta u Shakespeareu Ardenska šuma jednostavno najbolje mjesto za život. Ne možete imati zemaljski raj i pritom još komediju na pozornici koja je uspješna, ipak djelu *Kako vam drago / As You Like It* to prilično uspijeva. Stari Adam (Shakespeare) ima gotovo osamdeset, i ništa nije rečeno o njegovoj (ili nekoj drugoj) Evi. Nalazimo se u zakinutom svijetu, no ipak ima ženu iznad Eve, uzvišenu Rosalindu. Eva, majka svih živih, slavljena je zbog svoje vitalnosti i ljepote, ali ne baš i zbog svoje pameti. Bujna Rosalinda vitalna je i lijepa, duhom, tijelom, umom. Nema joj premca, ni u Ardeni, ni izvan njega, i zaslužuje boljeg ljubavnika od ljubavnog Orlanda i bolju pamet za svoj razgovor od Touchstonea i Jaquesa.

Svaki put kad pročitam *Kako vam se sviđa*, prepustim se omiljenoj fantaziji da Shakespeare nikada nije napisao *Vesele žene windsorske* (nedostojne Falstaffa, kojeg ondje predstavlja varalica) i nije ubio Sira Johna u *Henryju V*. Ne, ako se Sira Johna trebalo vidjeti kao zaljubljenog, onda je on, a ne Touchstone, trebao pobjeći u Ardensku šumu s Rosalindom i Celijom, kako bi zamijenio gospođu Quickly i lutku za suze za Audrey i Phebe/Febru.

Kakvu je prozu Shakespeare mogao napisati za Falstaffa i Rosalindu u njihovu nadmetanju pameću, ili za Sira Johna da sredi Jaquesa! Moja kritika ima slabu točku, jer Touchstone i Jaques zajedno ne čine da mi Falstaff manje nedostaje. Shakespeare bi razumno odbio moju sugestiju: Falstaff, najveći kradljivac scena, nekako bi nam smetao da gledamo Rosalindu i mogao bi je ometati u njezinom vlastitom obrazovnom pothvatu, uputama Orlanda, ni sjajnog ni opasnog učenika kao što je princ Hal. Shakespeareov izum čovjeka, koji je već trijumfirao stvaranjem Falstaffa, dobio je novu dimenziju s Rosalindom, svojim drugim velikim likom, iznad Julije, Portije i Beatrice. Rosalindina uloga bila je najbolja priprema za doradenog Hamleta između 1600. i 1601., kada um postiže apoteozu negativne transcendencije. Shakespeareova osobnost uvijek me vraća na težak pothvat pretpostavljanja o njemu samom. Poput Shylocka, Shakespeare je bio lihvar i očito poznat kao prilično oštar u poslovnom pregovaranju.

No osim toga, ne susrećemo mnogo nagovještaja koji otkrivaju Shakespeareove greške, ako zanemarimo rani otrov izbezumljenog Greenea, propalog suparničkog dramatičara.

Govornik *Soneta* odaje mračnu stranu, a neki naglašavaju da su oni povezani s mukom nošenja ranjenog imena u kasnijoj „Elegiji” za Willa Petera, ako je to uopće Shakespeareova pjesma. Honigmann nas razumno savjetuje da živimo s dvije suprotstavljene slike Shakespearea,

jednom genijalnom i otvorenom, a drugom zamračenom i povučenom, Falstaffa i Hamleta, stopljene u jedinstvenu svijest. Što, osim intelekta, imaju zajedničko Falstaff i Hamlet?

Nietzsche je za Hamleta rekao da je predobro razmišljao i tako umro od istine. Može li se netko predobro našaliti? Falstaff umire jer ga redosljed igre napušta Halovom izdajom; to je smrt ne duhom, već gubitkom ljubavi, slično malim smrtima koje Shakespeare (ili njegov govornik) podnosi u *Sonetima*.

Žanr je fluid koji se otapa u Shakespeareu, ali Falstaffu je bila dopuštena samo lažna komedija *Veselih žena windsorskih*, a ne autentične komedije *Kako vam drago / As You Like It* i *Dvanaesta noć*. Velika Rosalindina sreća - koja je uzdiže nad Falstaffom, Hamletom i Kleopatrom - jest da stoji u središtu predstave u kojoj se nikome ne može nauditi.

Dopušteno nam je opustiti se zbog razumijevanja Rosalindina genija. Čini se da je čovjek Shakespeare osjećao zdrav strah da će biti povrijeđen ili zlostavljan: govornik *Soneta* nikada se u potpunosti ne odaje kao što se Falstaff daje Halu, ili Hamlet sjećanju na svog mrtvog oca. Kleopatra, dok Antony ne umre, štiti se od moguće napuštanja svoje ljubavi, pa čak i Rosalinda pažljivo korača svojim odnosom s Orlandom. Ipak Rosalindina slava, i njezine igre, njezino i naše samopouzdanje odaju da će se sve dobro odvijati.

3.

Touchstone i Jaques na svoje se vrlo različite načine ne slažu se s Rosalindom ni njezinim idealnim kontekstom u Ardeni. Touchstoneove nenamjerne travestije daleko premašuju njegove namjerne gluposti; on je potpuna antiteza Feste iz *Dvanaeste noći*, Shakespeareova najmudrijeg (i najljubaznijeg) klauna.

Jaques, potpuni neradnik, povukao se iz strasti postojanja, ali ne u ime vrijednosti koje Rosalinda (ili mi) možemo poštovati. Mnogi kritičari s pravom primjećuju da Rosalinda, pa čak i njezin Orlando (u manjoj mjeri) imaju izuzetno malo iluzija o prirodi svoje velike romantične strasti.

Ne igraju se samo u ljubavi ili udvaranju, već pažljivo zabavljaju igru što je presudan element u održavanju ljubavi stvarnom. Spremnost je poseban Rosalindin talent, a koji Orlando uči od nje. Od Rosalindine spremnosti može se primijetiti da ta osobina ne proizlazi ni iz manira ni iz morala.

Proizlazi iz zamršene duhovne koreografije, koju Falstaffu uskraćuje samo njegova strast prema Halu, a

Hamlet je napušta jer internalizira otvorenu ranu koju predstavlja Elsinore. Kleopatra je previše glumica, koja pokušava glumiti sebe, da bi bila Rosalindinom suparnicom u milosti i izgledu.

Premda je sve samo ne akadem-ska feministica, Paglia dijeli našu trenutnu zabrinutost s navodnom androginošću Shakespeareovih junakinja koje se prurušavaju u muškarce: Julia, Portia, Rosalinda, Viola, Imogen

Mračne dame *Soneta*, ali možemo biti razumno sigurni da to nije bila ni Rosaline ni Rosalinda.

Od svih je Shakespeareovih likova vrijedna divljenja Rosalinda ujedno i njegov trijumf, kako u vlastitoj sudbini tako i u onome što donosi drugima. *Dvanaesta noć* jedini je suparnik djelu *Kako vam se sviđa* među Shakespeareovim romantičnim komedijama, ali nedostaje joj Rosalinda.

Razlika može biti i u tome što *Kako vam drago* izravno prethodi *Hamletu* (1600. – 1601.), dok *Dvanaesta noć* slijedi neposredno nakon njega, a Hamlet je za Shakespearea napravio još jednu malo vjerojatnu Rosalindu. Nietzsche je smatrao da je Hamlet autentični dionizijski junak.

Iako Camille Paglia hrabro nagađa da je Rosalinda dionizijska junakinja, nisam baš u to posve uvjeren. Paglia snažno naglašava Rosalindin merkurijski temperament, i nešto drukčiju obdarenost od one koju Nietzsche povezuje s Dionizom.

Premda je sve samo ne akademska feministica, Paglia dijeli našu trenutnu zabrinutost s navodnom androginošću Shakespeareovih junakinja koje se prurušavaju u muškarce: Julia, Portia, Rosalinda, Viola, Imogen. Ne mogu tvrditi da sasvim razumijem Shakespeareovu viziju ljudske seksualnosti, no ipak, nepovjerljiv sam prema idejama G. Wilsona Knighta i Paglie o biseksualnom idealu u Shakespeareu, premda su ti kritičari izvrsni čitatelji. Rosalinda se u svakom slučaju teško čini

takvim likom, jer se njezine seksualne želje u potpunosti usredotočuju na Orlanda, herkulejskog hrvača i nikako nesigurnog mladića. Univerzalno privlačna i ženama i muškarcima (u publici ili izvan nje), ona je lukavo odlučna u svom odabiru Orlanda i prihvaća se njegovog ljubavnog obrazovanja u ulozi zapovjednika koji je odlučan u namjeri da učenik diplomira. Izvanredno je da dramski lik može biti istodobno toliko zanimljiv i toliko normativan kao što je Rosalinda: bez zlobe, ne okrećući svoju agresivnost ni prema sebi ni prema drugima; oslobođen svih ogorčenja, dok istodobno pokazuje vitalnu znatiželju i bujnu žudnju. Orlando je strašno loš pjesnik:

„Prirodi je nebo reklo:
Jedno tijelo budi to,
Sve vrline što je steklo!
Priroda ih razda sto:
Lice Helene, a ne srce,
Kleopatre blještavost,
Hitrost kroka Atalante,
Lukrecije stidljivost.
Tako pokloni voljom boga
Rosalindi silne dare:
Lice, oči, srca mnoga
Svoje su joj dali čare.”¹

Pa ipak, Rosalinda je, kakvom ju je stvorio Shakespeare, integrirana osobnost: ona se ne zabavlja sa samom sobom, kao što to Hamlet ponekad radi. Njezine se promjene uvjerljivo odvijaju i samo produbljuju isti kontinuitet njezine prirode. Jedna od najodvratnijih naših trenutnih kritičkih moda, kako akademska tako i novinarska, naziva se seksualnom politikom, a svi nas seksualni političari potiču da vjerujemo da Shakespeare napušta Rosalindu zbog „patrijarhalnih muških veza”.

Nije mi jasno kako je Shakespeare mogao izbjeći ovo navodno napuštanje svoje junakinje. Hoće li se Rosalinda i Celia vjenčati? One to ne žele; Rosalinda juri Orlandu, a Celia (zapanjujućom brzinom) skače prema preobraženom Oliveru. Je li Shakespeare namjeravao ubiti

¹ Shakespeare, W. (1985), *As You like It*, Oxford: Oxford University Press, str. 68/69
“Therefore Heaven Nature charg’d That one body should be fill’d
With all graces wide-enlarg’d.
Nature presently distill’d Helen’s cheek, but not her heart,
Cleopatra’s majesty, Atalanta’s better part
Sad Lucretia’s modesty. Thus Rosalind of many parts
By heavenly synod was devis’d, Of many faces, eyes, and hearts,
To have the touches dearest priz’d.” [III.ii.138–49]
Shakespeare, W. (2011) *Kako vam se sviđa*, Zagreb: Folpa, str. 83., prijevod Snježana Vučković

izvrsnog Starog Vojvodu, Rosalindina privrženog oca? Ili je Rosalinda odbila Orlando zbog Phebe? Dovoljno je ustvrditi da nitko drugi u predstavama, čak ni Falstaff ni Hamlet, ne predstavljaju vlastito Shakespeareovo stajalište prema ljudskoj prirodi tako potpuno kao što to čini Rosalinda. Ako možemo ukazati na njegov neskriveni ideal, onda to mora biti Rosalinda. Njegove su ironije, koje su Rosalindine, tankočutnije od naših, a i čovječnije.

4.

Većina komercijalnih uprizorenja komedije *Kako vam drago* vulgarizira predstavu, kao da se redatelji plaše da se publici ne može vjerovati da će shvatiti sukob između zdrave Rosalindine duhovitosti, Touchstoneove užeglosti te Jaquesove gorčine.

Bojim se da ovo nije baš kulturni trenutak za Shakespeareovu Rosalindu, no ipak očekujem da će se ponovno dogoditi, kad su naši različiti feminizmi postali još zreliji i opet uspješniji. Rosalinda, najmanje ideološki od svih dramskih likova, nadmašuje svaku drugu ženu u književnosti onim što bismo mogli nazvati „razumljivošću“.

Ne stiže se daleko nazvavši je „pastoralnom junakinjom” ili „romantičnom komičarkom”: um joj je prevelik, duh previše slobodan da bi je se moglo ograničiti. Neizmjerne je superiorna u odnosu na sve ostale u svojoj predstavi kao i Falstaff i Hamlet u svojim. Najbolje je polazište velika rečenica koju izgovara, kada se Orlando buni da će umrijeti ako ga ona neće. Čuo sam kako se ovaj sjajni stih baca prečesto, kad su glumice trpjele lošu režiju, ali jasno izgovoren, nezaboravan je:

„Ljudi s vremena na vrijeme umru, a crvi ih pojedu, ali ne iz ljubavi.”²

S engleskoga prevela: Ljiljana Filipović

² Men have died from time to time, and worms have eaten them, but not for love.

Orlando: I would not have my right Rosalind of this mind, for I protest her frown might kill me.

Rosalind: By this hand, it will not kill a fly!
(IV.i.90–108)

René Girard

Oponašateljsko suparništvo u *Kako vam drago*¹

¹ Girard, R. (1991) *Mimetic Rivalry in As You Like It; Iz A Theater of Envy: William Shakespeare*. Oxford: Oxford University Press, Inc.

Kada razmišljamo o pojavama u kojima je vjerojatno zastupljena mimikrija, nabrajamo odijevanje, manire, izraze lica, govor, scensku glumu, umjetničko stvaranje i slično, ali nikada ne govorimo o žudnji.

Tako imitaciju u društvenom životu vidimo kao nagon za druželjubivošću i blagom pristojnošću preko masovne reprodukcije nekoliko društvenih modela. Ako je oponašanje zastupljeno u žudnji, ako kontaminira naš osjećaj za stjecanjem i posjedovanjem, to konvencionalno stajalište, premda nije u potpunosti lažno, promašuje glavnu poantu. Oponašanje ne samo da okuplja ljude, već ih i razdvaja. Paradoksalno je da se može istodobno raditi i jedno i drugo. Pojedince koji žude za istim ujedinjuje nešto tako snažno da, sve dok mogu dijeliti to što žele, ostaju najbolji prijatelji, čim to ne mogu, postaju najgori neprijatelji.

Savršeni kontinuitet između sloge i nesloge jednako je važan Shakespeareu kao i tragičnim pjesnicima Grčke, služeći i kao bogat izvor pjesničkog paradoksa. Žele li svojim radom nadživjeti prolaznu pomodnost, dramatičari kao i romanopisci moraju otkriti taj temeljni izvor ljudskog sukoba - odnosno mimetičko suparništvo - i moraju ga otkriti sami, bez pomoći filozofa, moralista, povjesničara ili psihologa, koji uvijek šute o toj temi.

Shakespeare je istinu otkrio tako rano da se njegov pristup toj temi isprva čini toliko mladenačkim da gotovo

Oponašanje ne samo da okuplja ljude, već ih i razdvaja

TE
O
RI
JA

djeluje karikaturno. U još uvijek mladenačkom djelu *Silovanju Lukrecije (The Rape of Lucrece)*, njegov silovatelj moćnik, za razliku od izvornog Tarquina rimskog povjesničara Livija, odlučuje silovati ženu koju zapravo nikada nije upoznao; privlači ga isključivo suprugovo prekomjerno hvaljenje njezine ljepote.

Sumnjam da je Shakespeare napisao tu scenu neposredno nakon što je otkrio mimetičku žudnju. Bio je toliko zaokupljen time, toliko željan naglasiti njezin konstitutivni paradoks, da je

stvorio tu ne sasvim nevjerojatnu, ali pomalo zbudujuću čudovišnost, potpuno *sljepo* silovanje, baš kao što kažemo „spoj na slijepo”.

Moderni kritičari izrazito ne vole tu poemu. Što se tiče Shakespearea, ubrzo je uvidio da mahanje mimetičkom žudnjom kao crvenom zastavom pred publikom nije siguran put do uspjeha (što sam nisam nikada uspio naučiti). Shakespeare je ubrzo postao sofisticiran, podmukao, složeno prikazujući žudnje, ali je ostao dosljedan, čak i opsesivan, mimetičnosti.